

MIHAELA DANIELA CÎRSTEA

*UN ISTORIC UITAT:
GHEORGHE BRANCOVICI*

MIHAELA DANIELA CÎRSTEA

**UN ISTORIC UITAT:
GHEORGHE BRANCOVICI**



Copyright © 2014, **Editura Pro Universitaria**

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin
Editurii Pro Universitaria

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al
Editurii Pro Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CÎRSTEA, MIHAELA DANIELA

Un istoric uitat - Gheorghe Brancovici / Mihaela-
Daniela Cîrstea. - București : Pro Universitaria, 2014

Bibliogr.

ISBN 978-606-647-976-9

94(498) Brancovici,Gh.

929 Brancovici,Gh.

CAPITOLUL I – UN CRONICAR SÂRB LA CURTEA LUI ȘERBAN CANTACUZINO

Gheorghe Brancovici, autorul „Cronicii slovenilor”, reprezintă o figură interesantă în peisajul vremii sale, un spirit aplecat spre cultură, dar și un aventurier, cu o viață spectaculoasă și un destin dramatic, cum au fost și alții, creându-și chiar o genealogie falsă în cronica sus-amintită. Viața cronicarului poate fi reconstituită atât din scrierile istoricilor, cât și din propria cronică.

Gheorghe Brancovici s-a născut la Ineu, în 1645, ca fiu al lui Iovan (Ioan) și al Mariei. Familia Brancovici mai avea trei băieți și o fată, dintre care se remarcă figura fratelui cel mare, Simion, care va deveni mitropolitul Ardealului, cu scaunul la Bălgrad (Alba-Iulia), cu numele Sava. Simion are vocație religioasă de tânăr, așadar este trimis pe lângă unchiul său, Longin Brancovici, care era arhiepiscop în Ienopole. La scurtă vreme, tatăl se îmbolnăvește și moare, se sting doi frați și o soră, iar Maria dorește ca Simion să se întoarcă acasă și să se căsătorească. În cele din urmă, își va urma vocația, se va preoți, iar George Rackoczy II și Constantin Basarab Vodă îl susțin pentru a deveni mitropolit al Ardealului.

Născându-se într-o zonă de frontieră, Gheorghe are avantajul de a cunoaște mai multe limbi, printre care latină, română, sârbă, ungară, turcă. Sava își ia fratele pe lângă el de timpuriu, îi urmărește educația, viețile lor fiind îngemănate. (Gheorghe avea doar 11 ani când fratele său a devenit mitropolit.)

Carierea politică a cronicarului începe de timpuriu, în 1663, la numai 18 ani, iar rolul său este de interpret pe lângă capuchehaia principelui Mihail Apafi la Poarta Otomană, slujbă pe care o deține timp de patru ani. Șederea la Constantinopol se dovedește utilă pentru viitorul cronicar, deoarece aici face cunoștință cu diplomatul Panaiot Nicusiu, prin el, cunoscându-i pe rezidenții împărătești Reminger și Cristofor de Kindsberg, luptători antiotomani, care doreau o alianță cu popoarele ce-și doreau eliberarea de sub jugul otoman.

„Pe lângă faptul că nu știm unde și cum a trăit Gheorghe între anii 1658-1663, este cunoscut că Erdeli a suferit în această perioadă din cauza turcilor. De aceea, Radonici remarcă foarte bine că, în aceste vremuri grele, s-a creat la tânărul Gheorghe ideea despre puterea și mărimea înspăimântătoare a Turciei și că, mai târziu, în timpul petrecut la Poartă, această idee s-a completat cu imaginea despre splendoare, abundență, dar și corupție în Turcia. În aceste zile agitate, când au existat pretenții mari

atât din partea turcilor, cât și din partea habsburgilor asupra regiunii Erdeli, s-a format caracterul tânărului și deja educatului Gheorghe Brancovici. În perioada conflictului dintre Poartă și împărat își începe Gheorghe Brancovici cariera sa diplomatică (1663). Cunoașterea limbilor străine, dar și implicarea fratelui său, Sava II, contribuie ca el să devină, încă de tânăr, traducător al trimisului erdelian la Poartă și, în curând, ajunge în serviciul capuchehaei erdeliene.”¹

La 28 septembrie 1663, Gheorghe Brancovici este proclamat despot al slavo-sârbilor, eveniment ce rămâne secret vreme de 20 de ani, el fiind în continuare în slujba lui Mihail Apafi, de la care primește chiar cadou o moșie.

În 1668 întreprinde, alături de fratele său, o călătorie la Moscova, în care misiunea lui Sava împletește religiosul cu politicul. În cronică, Gheorghe Brancovici relatează istoria acestei vizite, accentuând pe fastul și onorurile cu care au fost întâmpinați și care le-au însoțit întreaga călătorie. Aceste onoruri sunt contestate de istoricul Iovan Radonici, considerând că importanța călătoriei a constat în aflarea de către Gheorghe a planurilor fratelui său.

Deși continuă să fie în slujba lui Apafi și încă este folosit în diverse misiuni, Gheorghe începe să se îndepărteze de protectorul său prin diverse acțiuni, precum planurile de a organiza o Ligă Creștină care să lupte împotriva otomanilor, împreună cu Grigore Ghica (în timpul sărbătorilor de iarnă din 1672-1673).

Totuși, până în 1667, rămâne trimisul prințului Mihail Apafi la Constantinopol, deși duce o politică duplicitară. În același timp, situația fratelui său este dificilă, el fiind prigonit de calvini și considerat implicat în conspirația împotriva prințului, cunoscute fiind relațiile de prietenie dintre frații Brancovici și conducătorii conspirației, Paul Beldi și Ladislau Csaky. În 1680, cei doi vor fi arestați, dar Gheorghe va fi eliberat în schimbul unei sume de bani. În cronică, acesta afirmă că i s-a propus renunțarea la credința ortodoxă pentru a se salva, dar propunerea i se pare jignitoare. Am putea aminti despre cele două curente din Principate (conform teoriei lui Nicolae Iorga) – vechiul curent al culturii bazate pe clasicismul grecesc și curentul nou, însuflit de spiritul timpului, produs prin imitarea formelor de civilizație ale Europei. Dar peste ele, se suprapune un curent ardelean, născut în locuri de suferință, în mijlocul unui popor supus, acolo unde un cuvânt românesc era socotit o binefacere. Situația clerului din Ardeal a fost foarte vitregă, arestarea mitropolitului Sava reprezentând unul dintre exemplele de prigonire.

¹ Nicolae Iorga, *Operele lui Gheorghe Brancovici*, Revista Istorică, III, 1917, p. 94.

Deși Gheorghe încercă să-și convingă fratele să se refugieze în Țara Românească, mitropolitul, bolnav și bătrân, refuză propunerea, dar îl încurajează pe Gheorghe să plece. Așadar, acesta va ajunge la Udriște Năsturel și la Șerban Cantacuzino (unde stă între anii 1680-1689), care îi va oferi protecție și va obține eliberarea lui Sava. Activitatea cronicarului din această perioadă este îndreptată către Austria și Rusia, Silviu Dragomir sintetizând cele trei țeluri pe care le-a avut aici: eliberarea lui Sava (care se întâmplă, dar prea târziu pentru mitropolit, care va muri la scurtă vreme după), începerea unei campanii de răzbunare împotriva principelui Apafi și reînvierea vechiului despotat sârbesc cu ajutorul Vienei și al lui Șerban Cantacuzino. Primește titluri nobiliare, în 1683 devine baron, iar în 1688 – conte. Are câteva momente de speranță în a-și vedea visul împlinit – victoria creștinilor la asediul Vienei din 1663, precum și trecerea oștilor imperiale în Țara Românească și Serbia. Pe lângă activitatea și preocupările politice, Gheorghe Brancovici dovedește și preocupări istorice și literare în această perioadă, stimulate și de personalitățile culturale pe care le cunoaște: Radu și Udriște Năsturel, Constantin Brâncoveanu și, nu în ultimul rând, Stolnicul Constantin Cantacuzino.

În 1688, domnul Țării Românești îl trimite la Viena pentru a negocia modul în care armata română va trece de partea imperialilor, dar cronicarul face joc dublu, cerând ca sârbii să rămână cu credința ortodoxă și să se recunoască vechile granițe ale statului, ceea ce imperialii acceptă pentru a-l păstra de partea lor. Fiind descoperit jocul dublu, este arestat în 1689, la Cladova, din porunca ducelui Ludovic de Baden, comandantul armatei austriace. După arestare, este ținut la Viena până în 1703 și apoi la Eger pentru tot restul vieții (19 decembrie 1711). La Heb, locul detenției, duce o viață plină de lipsuri, pe toată perioada detenției trimite scrisori, dar la unele nu primește răspuns, iar altele nu ajung la destinație. Toate intervențiile pentru eliberarea contelui sunt inutile, toate încercările sale de a-și demonstra nevinovăția rămân fără succes, contele trăind în arest pentru 22 de ani.

Cronicarul a avut o personalitate interesantă, iar consecvența sa pentru fi eliberat este subliniată de I. Radonici în monografie. În ciuda regimului de detenție, el era un om important care a lăsat o pagină reprezentativă din istoria Europei de sud-est în cronicile sale.

Așa cum aminteam, Gheorghe Brancovici și-a creat o genealogie falsă, afirmându-se drept urmașul direct al despotului Gheorghe Brancovici de la Smerdia (1427- 1456). Se spune că acesta a avut trei băieți, Ștefan, Lazăr și Grigore, ultimul având trei fii legitimi și unul nelegitim, iar un copil al

lui Lazăr ar fi bunicul lui Iovan, tatăl lui Gheorghe și Sava. De asemenea, cronicarul își afirmă înrudirea cu Mihai Viteazul. Istoricul sârb Ilarion Ruvaraț demolează această genealogie, arătând că unii dintre cei menționați nu există, sunt invenții pentru a susține ideea cronicarului. Gheorghe Brancovici reface, în cronici, genealogia familiei sale, dar ideile sunt ale mitropolitului Sava.

Crescând și formându-se pe lângă Sava, i-au fost insuflăte credințele acestuia. Idealul amândurora a fost unirea creștinilor împotriva turcilor. Legăturile lor cu românii au fost foarte strânse, Sava fiind mitropolit al Ardealului, adică al românilor ardeleni, iar familia provenind din Ineu, zonă în care populația românească era predominantă. De aceea, în cronicile sale se pleacă și asupra românilor, dar este influențat și de legăturile personale cu Udriște și Radu Năsturel, Șerban Cantacuzino sau Stolnicul Constantin Cantacuzino.

În privința scrierilor sale, prima în limba română este *Hronica slovenilor, Illiricului, Misii cei din sus și cei din jos Misii*, apărută în 1687, atunci când cronicarul se afla la curtea lui Șerban Cantacuzino. Cronica urmează modelul cronografelor bizantine, începând evenimentele de la „facerea lumii” și sfârșind la 1686. Sunt surprinse și fapte de istorie românească, elemente de folclor sau legende, care dau o notă de spectaculozitate și în care se accentuează destinul comun al românilor și sârbilor. După 1690, atunci când se află închis, reia textul cronicii și îl amplifică, îl traduce în limba sârbă, fiind cunoscut sub numele de *Cronica lui Gheorghe Brancovici*.

Cronica în limba română cuprinde istoria religioasă, de la potop până la crearea turnului Babilonului, istoria celor patru monarhii, Asiria, Persia, Grecia și Roma, cu Bizanțul, și istoria Europei de sud-est, un loc central ocupându-l poporul sârb, dar și cel român.

În privința concepției cronicii, se pot observa atât o notă religioasă, cât și una patriotică. Elementul divin are o mare influență asupra tuturor evenimentelor, concepție datorată, probabil, familiei de oameni ai bisericii căreia îi aparține. Pe de altă parte, componenta patriotică se leagă de dorința lui de a se legitima ca despot sârb, de aceea glorifică, uneori fără motiv, faptele poporului său. Există doi conducători pe care îi zugrăvește în culori nu tocmai favorabile, Ștefan Dușan, considerat paricid, și Iancu de Hunedoara, deoarece s-a aflat în conflict cu despotul Gheorghe Brancovici.

Originalul cronicii a cunoscut mai multe copii, care au circulat în Muntenia, Oltenia, Moldova, Ardeal și Banat. Intenția cronicarului ar fi putut fi aceea de a schița o cronică complexă, pe care o și realizează în limba sârbă, și căreia originalul românesc i-a servit.

„Meritul cronicarului constă în faptul că, pe de o parte, pune în circulație pentru prima oară în istoriografia românească date despre istoria poporului român, culese din izvoare străine, iar, pe de alta, că aduce la cunoștința cititorilor români știri despre trecutul popoarelor vecine, cu care românii au fost în permanent contact. Aceștia li se adaogă și prețioase informații de istorie contemporană.”²

De asemenea, este interesat de literatura religioasă, rămânând de la el trei traduceri în limba română, semnalate de Emil Turdeanu în *Revue des etudes slaves*. Traduce un *Catehism* important pentru ortodoxie, mai ales că fratele său fusese arestat pentru apărarea credinței străbune, iar acest text reprezintă o replică ortodoxă la propaganda calvină și catolică. Mai tâlmăcește „Cartea aceasta a sfintelor rugăciuni” și „Către adevărații călători”, în care sunt cuprinse comentarii la diverse texte biblice, destinate călăuzirii omului pe un drum drept, un drum de pe care să nu se abată pentru a primi viața veșnică.

Viața și opera lui Gheorghe Brancovici au fost în atenția istoricilor sârbi, care au avut păreri diferite de-a lungul timpului, unii admirându-l pentru perseverență în demonstrarea originii despotice a familiei sale, alții contestându-l din aceleași motive. Reprezentanții importanți ai celor două curente de opinie sunt Ilarion Ruvaraț și Iovan Radonici, ultimul fiind autorul unei monografii a cronicarului, sugestiv intitulată *Contele Gheorghe Brancovici și vremea lui*, în care a încercat să-i explice personalitatea.

În general, încercarea de a contura personalitatea contelui este pusă în relație cu viața și scrierile sale, dar și cu epoca istorică în care a trăit. În categoria istoricilor care neagă apartenența sa la familia despoților sârbi intră Stoian Novacovici, Laios Taloți și, în special, Ilarion Ruvaraț, care îl consideră un om neserios, față de care nu are niciun fel de simpatie. Liuba Ivanovici răspunde acuzațiilor aduse de Ruvaraț și încearcă justificarea actelor contelui. Iovan Radonici, însă, cel mai preocupat de viața și scrierile lui Brancovici, folosește un material bogat, surse interne și externe, consultă cronică sârbească și pe cea românească. El reușește conturarea contextului istorico-politic în care a crescut și s-a dezvoltat contele, precum și date privind ereditatea sa. Materialul se concretizează în mai multe scrieri: în 1911 – *Contele Gheorghe Brancovici, despotul sârb de la Buda*, în studiul *Gheorghe II Brancovici, despotul Ilirilor* sau în dezbaterile *De la primul asediu al Vienei până la Marea Migrație*.

² Damaschin Mioc și Marieta Adam – Chiper, *Gheorghe Brancovici – Cronica românească*, Editura Academiei R.S.R., București, 1987, p. 22.

În comentariile despre strămoșii cronicarului, istoricul afirmă că aceștia au venit din Corenici (Herțegovina); consideră că în tradiția orală se amintea despre originea despotică a acestei familii, iar Sava, influențat de elementele populare, le-a insuflat și fratelui său. Radonici o acuză pe mama celor doi pentru că, după moartea soțului, s-a retras la mănăstire, părăsindu-și copiii. „Sigur că această femeie a transmis și copiilor săi niște caractere anormale, mai ales lui Gheorghe, care se arată toată viața sa un om nefericit, nechibzuit, naiv.”³

Personalitatea contelui este explicată și prin „anturajul stricat”, de care este profund influențat. Energiile lui sunt puse în slujba ideii de a-și demonstra originea despotică, iar prăbușirea sa, conform istoricului I. Radonici, se datorează nu pentru că a lucrat pe cont propriu, ci pentru că nu a înțeles că împăratul și consilierii lui aveau alte idealuri decât ale lui.

Un alt istoric interesat de viața și opera contelui este Jelka Regep, care îl caracterizează drept un personaj interesant al epocii sale, a cărei personalitate este reprezentată de antinonii. „Istoric și scriitor, diplomat și om politic, Gheorghe Brancovici se impune și după 300 de ani cu erudiția unui poliglot și cu idei proprii pentru crearea unui stat, dar, în același timp, pare irealist, talentat, nefericit, naiv, încrezător, cu tendințe spre exagerare, hiperbolizare, inventiv, cu un caracter nestatornic. Îi plăcea gloria, era ambițios, dorea bogăție și titluri, dar, în ultimii 20 de ani, lupta insistent pentru a-și dovedi corectitudinea. Este de înțeles de ce a trezit interesul contemporanilor, dar și al istoricilor. El se impune cu viața trăită, dar și cu opera sa.”⁴

În privința operei sale, Jelka Regep consideră că trebuie văzută nu numai în lumina adevărului istoric, dar și ca literatură, deoarece contele reușește să contureze o viziune subiectivă asupra evenimentelor și oamenilor.

Așadar, contele Gheorghe Brancovici a reprezentat un nume important în istoria și cultura românească și sârbească, fiind revendicat de ambele popoare. Istoricii s-au aplecat asupra vieții și a personalității sale, au tras concluzii, l-au aprobat și dezaprobat, au comentat scrierile sale. „Personajul” Gheorghe Brancovici face parte din propria cronică, deoarece mare parte a acesteia se îndreaptă către prezentarea propriei familii. A fost un om cu o viață intensă și interesantă, care a lăsat mărturii despre epoca în care a trăit și care a avut o contribuție la dezvoltarea istoriografiei românești.

³ Iovan Radonici, *Contele Gheorghe Brancovici și vremea lui*, Belgrad, 1911, p. 86.

⁴ Jelka Regep, *Contele Gheorghe Brancovici și tradiția orală*, Novi Sad, 1991, p. 102.

CAPITOLUL II - FRATELE SĂU, MITROPOLITUL SAVA

După cum aminteam în capitolul anterior, figura proeminentă din viața cronicarului Gheorghe Brancovici nu a fost a unuia dintre părinți, ci a fratelui său mai mare, Simion, devenit mitropolitul Sava. Viața sa a stârnit curiozitatea cercetătorilor, deoarece nu reprezintă doar o față bisericească, ci participă sau întreprinde misiuni politice importante pentru vremea în care a trăit, viața sa fiind strâns legată de viața religioasă și politică din Transilvania, dar și de cea din țările vecine.

Viața mitropolitului, precum și evenimentele sociale, politice și religioase din secolul al XVII-lea ardelean sunt dezbătute pe larg în cartea lui Ioan Lupaș - *Principele Acațiu Barcsai și mitropolitul Sava Brancovici* -, dar și în lucrarea lui V. Mangra - *Mitropolitul Sava II Brancovici*. Ambele lucrări îl prezintă pe mitropolit drept un om care a înrâurit în mod pozitiv viața românilor ardeleni și a reușit să-i țină uniți în jurul unei biserici prigonite de propaganda calvină, care era din ce în ce mai puternică.

Mitropolitul s-a născut în jurul anului 1620 și, după ce a învățat în casa părintească, a călătorit în diverse locuri. Studiile și le-a completat odată ce a ajuns în Țara Românească, la moșia Comana, la unchiul său, Longin Brancovici (fratele tatălui, pe care Sava îl consultă atunci când trebuie să ia anumite decizii). Reîntors acasă, moare Gheorghe Brancovici, protopopolul Ineului, iar tânărul Simion este rugat de toată suflarea să-i ia locul. Hirotonisirea se petrece la Târgoviște, în Țara Românească. Pare că înainte de a pleca spre Ineu, mai are nevoie de o discuție cu unchiul său, deoarece, în drum, se oprește la Comana. Ajuns acasă, află că i-a murit soția, așadar el își va îndeplini îndatoririle de preot, cel mai important obiectiv al său fiind acela de a-și păstra credințioșii în jurul bisericii și de a-i apărea de turci.

Devine mitropolit în 1656, la Alba-Iulia, dar slujba are loc tot în catedrala de la Târgoviște. Din 1659 până în 1661 a fost înlocuit de alți mitropoliți, dar după 1662 primește noua diplomă de confirmare din partea lui Mihail Apaffi, iar aceasta îi permite să rămână în scaunul mitropoliei până în 1680.

Condițiile politice în care s-a desfășurat activitatea de mitropolit a lui Sava Brancovici au fost foarte dificile, deoarece se aflau sub jurisdicție calvină. Simion Ștefan, înaintașul lui Sava, avusese impuse niște condiții dificile. Odată cu numirea lui Sava, condițiile se modifică, el reprezentând o figură marcantă a timpului și având o serie de relații, în special pe plan extern.